

Ігар Лялькоў (Мінск)

БЕЛАРУСІКА XVI–XVIII стст. У ЗБОРАХ ДЭПАРТАМЕНТА МАНУСКРЫПТАЎ НАЦЫЯНАЛЬнай БІБЛІЯТЭкі ФРАНЦЫІ

Уводзіны

Так ужо склаўся гістарычны лёс нашай краіны, што толькі невялікая частка беларускай дакументальнай спадчыны захоўваецца сёння на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Відавочна, што такое становішча — вузкасць даступнай крыніцавай базы (асабліва гэта датычыцца перыяду да пачатку XX ст.) — істотна стрымлівае развіццё беларускай гістарычнай навукі. Выхад тут бачыцца толькі адзін — інтэнсіўныя пошукі крыніц нашай гісторыі ў замежных архівах і рукапісных зборах бібліятэк. Прыемна адзначыць, што апошнім часам гэтая праца набывае ўсё большы размах (пра што пераканаўча сведчаць, у прыватнасці, матэрыялы зборнікаў серыі “Вяртанне”), і хацелася б спадзявацца, што цяпер яна ўжо застанецца заўсёдным надзённым клопатам беларускіх даследчыкаў мінуўшчыны.

Асабіста мне пашчасціла распаўсюдзіць свае пошукі на адзін з найбольш значных і цікавых рукапісных збораў у Еўропе — Дэпартамент манускрыптаў Нацыянальнай бібліятэкі Францыі. Згодна з тэмай маёй кваліфікацыйнай перадактарскай дысертацыі (ступень D. E. A.), абароненай у чэрвені 1998 г. у Сарбонскім універсітэце, там праводзілася выяўленне дакументаў па гісторыі сувязей Вялікага Княства Літоўскага з Францыяй у XVI–XVIII стст. Паралельна браліся на ўлік усе іншыя дакументы, што маюць дачыненне да гісторыі Беларусі гэтага перыяду. Вынікі ўказанай працы адлюстраваліся ў гэксце названай дысертацыі¹, аўтарэфэрат якой пабачыў свет і на беларускай мове². Увазе ж шануюнага чытача гэтых радкоў прапануецца кароткі агляд беларусікі, якая знаходзіцца ў вышэйзгаданым зборы. Варта заўважыць, што тэрмін “беларусіка” разумеецца тут даволі шырока і ўключае ў сябе таксама крыніцы па гісторыі ўсяго ВКЛі, калі апісанья там падзеі мелі непасрэднае дачыненне да Беларусі.

Аднак, перш чым перайсці да разгляду дакументаў, дазволю сабе прапанаваць шануюнаму чытачу некаторую інфармацыю пра месца іх захавання. На-

¹ Lialkov I. Sources manuscrites de la Bibliothèque Nationale de France concernant l’histoire des relations entre la France et le Grand-Duché de Lithuanie à l’époque moderne (XVI–XVIII siècles). Paris, 1998.

² Лялькоў І. Рукапісныя крыніцы Нацыянальнае бібліятэкі Францыі па гісторыі зносінаў паміж Францыяй і Вялікім Княствам Літоўскім у новы час (XVI–XVIII стагоддзды). Мн., 1998. (Athenaeum. — Т. I.).

цянальная бібліятэка Францыі (НБФ) з'яўляецца адной са старэйшых сучасных бібліятэк у свеце. Яна пачала складацца як прыватная бібліятэка французскіх каралёў яшчэ ў перыяд праўлення караля франкаў Карла Вялікага (742–814)³. У 1692 г. Каралеўская бібліятэка адчынілася для публікі і зрабілася, такім чынам, адной з першых публічных бібліятэк у свеце⁴. Пасля ўсталявання Першай рэспублікі (1792) была перайменаваная ў Парыжскую Нацыянальную бібліятэку. На працягу XIX ст. яе назва некалькі разоў мянялася ў сувязі са зменамі палітычных рэжымаў у Францыі: была яна Імператарскай і зноў Каралеўскай бібліятэкай, пакуль, нарэшце, у другой палове стагоддзя канчаткова не замацавалася за ёй назва Нацыянальная бібліятэка⁵. Апошняя трансфармацыя адбылася у 1994 г. Згодна з дэкрэтам Прэзідэнта Рэспублікі Нацыянальная бібліятэка аб'ядналася з Дзяржаўным упраўленнем па стварэнню Бібліятэкі Францыі. Аб'яднаная ўстанова атрымала назву Нацыянальная бібліятэка Францыі⁶.

Цяпер НБФ складаецца з 13 дэпартаменту. Найбольш каштоўным па сваіх зборах складнікам бібліятэкі з'яўляецца яе найстарэйшы дэпартамент — Дэпартамент манускрыптаў. На 1996 г. агульная колькасць рукапісных помнікаў тут складала 530 тыс. адзінак захавання (манускрыптаў)⁷. Усе рукапісы размеркаваны па дзвюх вялікіх секцыях у залежнасці ад мовы: Рукапісы ўсходнія (*Manuscripts orientaux*) і Рукапісы заходнія (*Manuscripts occidentaux*). У склад апошняй уваходзяць наступныя фонды: Рукапісы грэчаскія (*Manuscripts grecs*, 5 тыс.); Рукапісы лацінскія (*Manuscripts latins*, далей рукапісы гэтага фонду будуць пазначацца як *Ms. lat.*; 21,8 тыс.), у гэты фонд уваходзіць і падфонд Лацінскіх рукапісаў з новых набыткаў (*Manuscripts latins des nouvelles acquisitions*, далей — *Ms. lat. n. a.*); Рукапісы французскія (*Manuscripts français*, далей — *Ms. fr.*, 58 тыс.) з падфонам Французскіх рукапісаў з новых набыткаў (*Manuscripts français des nouvelles acquisition*, далей — *Ms. fr. n. a.*); Розныя калекцыі (*Collections diverses*, 10 тыс.) і Замежныя рукапісы на сучасных мовах (*Manuscripts etrangers en langues modernes*, 4,4 тыс.). У склад апошняга фонду ўваходзяць падфонды Нямецкі, Англійскі, Баскскі, Кельцкі, Іспанскі, Італьянскі, Партугальскі, Румынскі, Скандынаўскі і Славянскі (*Manuscripts slaves*, далей — *Ms. sl.*)⁸.

³ Marchal P., Couderc C. *La Bibliotheque Nationale. Le Departement des Imprimeries et la Section de Geographie. Le Departement des Manuscrits*. Paris, 1907. P. 72.

⁴ Franklin A. *Precis de l'histoire de la Bibliotheque du Roi aujourd'hui Bibliotheque Nationale*. Paris, 1875. P. 86; *Guide des savants, des litterateurs et des artistes dans les bibliotheques des Paris*. Paris-Leipzig, 1908. P. 125; *La Bibliotheque nationale de France: [Prospectus]*. [Paris], 1996.

⁵ Franklin A. *Precis de l'histoire...* P. 261; Leroy E. *Guide pratique des bibliotheques de Paris*. Paris, 1937. P. 3.

⁶ *La Bibliotheque nationale de France: [Prospectus]...*

⁷ Тамсама.

⁸ *Bibliotheque nationale de France. Manuscrits occidentaux: [Prospectus]*. Paris, [s.].

Крыніцы XVI ст.

Падзей XVI ст., што пакінула найбольш значны след у гісторыі франка-беларускіх адносін (і адначасова ў зборах Дэпартаменту манускрыптаў Нацыянальнай бібліятэкі Францыі), была элекцыя герцага Анжуйскага Генрыха дэ Валуа манархам Рэчы Паспалітай. У першую чаргу беларускіх даследчыкаў павінны тут зацікавіць дакументы часоў міжцарства (1572–1573): ліставанне Рады ВКЛ з сенатамі Польшчы і Прусіі; матэрыялы пасольстваў ВКЛ у Польшчу і ў Расію і польскай місіі ў ВКЛ; карэспандэнцыі вялікага гетмана Яна Хадкевіча, ваяводы троцкага Стэфана Збаражскага і князя слуцкага Юрыя Апелькавіча. Гэтыя тэксты на польскай і лацінскай мовах захаваліся у Ms. sl. 30 (арк. 2–10, 13–15, 31–33, 170–172) і у Ms. fr. 3274 (арк. 85–99, 102).

Для падрыхтоўкі названай элекцыі ў лістападзе 1572 г. у ВКЛ быў накіраваны адзін з першых вядомых агентаў французскага двара ў нашым краі. Гэта быў Ян Красоцкі (Красоўскі), давераная асоба каралевы-маці Кацярыны Медзічы. Яго ліст да каралевы ад 12 лістапада 1572 г. можна адшукаць, манускрыпце Ms. fr. 5806 (арк. 37–39). У снежні гэтага года сваё веданне жыццёвых праблем тагачаснага Вялікага Княства Літоўскага ўпершыню прадэманстраваў кароль Францыі. У інструкцыях для свайго пасла ў Рэчы Паспалітай Жана дэ Манлюка, датаваных 21 снежня 1572 г. (Ms. fr. 3258, арк. 10; Ms. fr. 5145, арк. 152–153), Карл IX абявязвае яго дэклараваць, што калі герцаг Анжуйскі будзе абраны гаспадаром “Польшчы”, то “ён рушыць вайной супраць Масковіі дзеля адваявання зямель, якія тая акупавала ў Літве”⁹. Аналагічная дэкларацыя ўтрымліваецца і ў інструкцыях самога Генрыха дэ Валуа, што былі складзены для таго ж самага пасла (Ms. fr. 5806, арк. 41–42).

Трэба падкрэсліць, што кандыдатура французца не была дастаткова папулярнай у ВКЛ. Гэта пацвярджае і рэляцыя нейкага ананімнага французскага інфарматара, які прысутнічаў на сейме ў Варшаве ў студзені 1573 г. (Ms. fr. 5806, арк. 15–19). Сярод трох галоўных праціўнікаў кандыдатуры французца і ворагаў прапарыжскай партыі на сейме ў гэтай рэляцыі названы два прадстаўнікі ВКЛ — маршалак дворны літоўскі (Мікалай Крыштоф Радзівіл) і ваявода мсціслаўскі (Георгій Осцік). Дарэчы, апошняга аўтар дакумента называе нават афіцыйным прадстаўніком маскоўскага цара. У такіх абставінах французская дыпламатыя шукала сродкаў перацягнуць на свой бок галасы тутэйшых выбаршчыкаў. Гэтыя спробы знайшлі адлюстраванне ў дзвюх прамовах Ж. дэ Манлюка на элекцыйным сейме 10 і 25 красавіка 1573 г. Асноўныя тэзісы прамовы ад 10 красавіка на французскай мове можна знайсці ў Ms. fr. 3258 (арк. 10–12) і Ms. fr. 5145 (арк. 153–155); тое самае на лацінскай мове захавалася ў Ms. sl. 30 (арк. 85); поўны друкаваны тэкст прамовы (на лацінскай мове) знаходзіцца ў Ms. fr. 20141 (арк. 59–83). Наконт прамовы ад 25 красавіка

⁹ Bibliothèque Nationale de France (далей — BNF), Ms. fr. 5145, f. 152.

1573 г. глядзі: Ms. fr. 3258 (арк. 12–13), Ms. fr. 5145 (арк. 157–159), Ms. fr. 20141 (арк. 84–89). У гэтых прамовах, звернутых да “*Senatum et Status et Ordines Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae*”, даволі важнае месца займае тэма будучага адваявання зямель ВКЛ, што былі заняты “маскавітамі”. У гэтых мэтах французы нават прапаноўвалі накіраваць у Беларусь “чатыры тысячы адборных гасконскіх аркебузіраў”¹⁰. Інтэрэсы ВКЛ былі прыняты пад увагу і ў заключных дакументах перагавораў паміж Францыяй і Рэччу Паспалітай. Гэтыя дакументы былі падпісаны асноўнымі французскімі пасламі, Жанам дэ Манлюкам, Жылем дэ Нааем і Гі дэ Сэн-Жэле дэ Лензакам, 12 мая (“*Articuli Henriciani*”) і 16 мая 1573 г. (“*Pacta conventa*”). У дадатак да абавязку прыняць удзел у вайне супраць Маскоўскага княства, каб адваяваць занятыя беларускія землі, французскія паслы ад імя Генрыха пацвердзілі правы жыхароў ВКЛ арганізоўваць грамадскае жыццё ў сваёй краіне згодна са статутам Вялікага Княства Літоўскага. Апошнія маглі таксама змяняць нормы свайго права па ўласнаму жаданню. Было таксама прызнана права ВКЛ мець свой асобны сейм, які мусіў збірацца ў Ваўкавыску. Зацікаўленыя даследчыкі маюць магчымасць азнаёміцца са шматлікімі версіямі гэтых дакументаў на французскай, польскай і лацінскай мовах, з каментарыямі і без, у Ms. sl. 30 (арк. 178–182), Ms. fr. 3258 (арк. 17–25, 111–115), Ms. fr. 5145 (арк. 165–179), Ms. fr. 16936 (арк. 157–170), Ms. fr. 16938 (арк. 32–43), Ms. fr. 20141 (арк. 23–27, 33–37, 121–129).

Як вядома, пасля абрання Генрыха каралём Польшчы і вялікім князем Літвы, у Парыж было накіравана пасольства Рэчы Паспалітай. Трэба адзначыць, што, фактычна, гаворка вялася пра дзве асобныя місіі, бо ліцвінскія паслы — маршалак дворны літоўскі Мікалай Крыштоф Радзівіл і ваяводзіч кіеўскі Аляксандр Пронскі — мелі паўнамоцтвы вялікакняжацкай Рады “трымаць прамовы ...асобна, ад імя Вялікага княства Літоўскага”¹¹. Між іншым, М.-К. Радзівіл вельмі хутка выкарыстаў гэтыя паўнамоцтвы: пакуль польскія пасланнікі знаходзіліся яшчэ ў Мецы, ён ужо меў аўдыенцыю ў новаабранага караля і вялікага князя¹². У большасці матэрыялаў Дэпартаменту манускрыптаў, якія датычацца названай місіі, гэтая “біпалярнасць” адлюстравана даволі яскрава. Цікаўныя могуць у гэтым пераканацца пасля азнаямлення з інструкцыямі, мандатамі і вяршыцельнымі лістамі польска-ліцвінскіх паслоў (гл.: Ms. fr. 3258, арк. 29–34; Ms. fr. 3274, арк. 1–5, 130–131; Ms. fr. 5145, арк. 188–196, 270–277; Ms. fr. 16936, арк. 91–96). А ў недатаванай рэляцыі, што была накіравана ананімнай асобай да кардынала Озіюса, побач з даволі дэталёвым апісаннем падарожжа Генрыха дэ Валуа з Францыі да межаў Рэчы Паспалітай, захавалася апісанне побыту польскіх і ліцвінскіх паслоў у Францыі (Ms. fr. 16936, арк. 56–72).

¹⁰ BNF, Ms. fr. 5145, f. 155.

¹¹ Serwanski M. Henryk III Walezy w Polsce. Kraków, 1976. S. 132.

¹² Тамсама. С. 130.

Вядома, што ў час свайго кароткага праўлення Рэччу Паспалітай будучы кароль Францыі не знайшоў часу наведаць ВКЛ, хаця і меў такі намер у красавіку 1574¹³. Аднак гэтае гаспадаранне дало падставы для з’яўлення прынамсі адной вельмі цікавай крыніцы па гісторыі Беларусі. Маецца на ўвазе “Рэгістр [складзены], каб служыць адукацыі караля Польшчы ў шматлікіх справах, якія датычацца яго пасады” (Ms. fr. 16937). Матэрыялы для гэтага сапраўды энцыклапедычнага зборніка былі сабраны герцагам Неверскім Луі дэ Ганзагам, які суправаджаў Генрыха ў час яго побыту ў польска-літоўскай федэрацыі. Амаль ва ўсіх “справаздачах” (“memoires”, згодна з тэрміналогіяй дакумента), з якіх складаецца названы зборнік, можна знайсці разнастайныя звесткі пра жыццё Вялікага Княства Літоўскага, у тым ліку і нашай зямлі. У асноўным гэта інфармацыя эканамічнага характару, якая датычыцца магчымых даходаў караля і вялікага князя, гандлю, рамёстваў і г. д. Тры справаздачы з гэтага зборніка цалкам прысвечаны эканоміцы Беларусі і Літвы: “Справаздача, зробленая [па звестках] Саўла, яўрэя з Венецыі” (арк. 77–78), “Другая справаздача, зробленая [па звестках] названага Саўла” (арк. 79–80) і “Справаздача п. Аляксандра Гваньіні, старосты (sic!) віцебскага” (арк. 53–57). Асабліваю каштоўнасць апошняй надае той факт, што яе аўтар апрача сваёй вядомасці як вайсковец і камендант Віцебскай крэпасці пазней набыў і славу гісторыка. Яго папулярны твор — “Хроніка Еўрапейскай Сарматы”, які выйшаў у Кракаве на лацінскай мове ў 1578 г., неаднойчы затым перавыдаваўся і быў перакладзены на польскую, італьянскую, чэшскую і некаторыя іншыя мовы¹⁴. Сярод іншых матэрыялаў зборніка пазначу таксама прысутнасць спіска “Парадак і імёны сенатараў Каралеўства Польскага і Вялікага княства Літоўскага” (арк. 1–3), у якім названы ўсе сенатары з пазначэннем іх пасады, а таксама “Справаздачы пра дастойнасць і месца [паходжання] зямскіх паслоў як з Польшчы, так і з Літвы, якія звычайна прыязджаюць на сеймы” (арк. 4).

Меркантильныя інтарэсы караля і вялікага князя Генрыха сталі прычынай для з’яўлення ў зборах Дэпартаменту манускрыптаў такіх дакументаў, як спіс вялікакняжацкіх даменаў (Ms. fr. 3274, арк. 58; Ms. fr. 16936, арк. 35), заметкі пра лесараспрацоўкі ў гэтых даменах у Беларусі і Лівоніі (Ms. fr. 16936, арк. 36–37) і справаздачы пра гаспадарскую маёмасць у ВКЛ, адданую у заклад каралём і вялікім князем Жыгімонтам Аўгустам (Ms. fr. 3274, арк. 103). У тым самым манускрыпце можна таксама знайсці апісанне зямельных спрэчак пад загалоўкам “De damnis et jacturis que facta sunt tempore interregni ... in magno ducatu Lithuaniae” (арк. 65) і копію рэскрыпта Жыгімонта Аўгуста пра ўвядзенне падатку на соль у Вялікім Княстве (арк. 70). Іншыя сляды гаспадарання Генрыха дэ Валуа ў ВКЛ захаваліся ў Ms. fr. 16936. Гэта датычыцца не-

¹³ Serwanski M. Henryk III Walezy w Polsce. S. 193.

¹⁴ Грыцкевіч А. Гваньіні (Гвагніні, Guagnini) // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Мн., 1994. Т. 2. С. 500.

вялікай колькасці арыгінальных папер (чарнавікоў?) з канцылярыі караля і вялікага князя, у якіх сустракаюцца згадкі і пра справы Вялікага Княства.

Акрамя гэтага, адносіны да беларусікі мае таксама Ms. sl. 105. Ён уяўляе сабой зборнік перакладаў твораў хрысціянскіх філосафаў св. Дыянісія Арэапагіта і св. Максіма Спавядальніка. Згодна з запісам на першым аркушы гэтага манускрыпта, творы “былі перакладзены на стараславянскую мову і забяспечаны прадмовай сербскім манахам Ісаіям на гары Афон у канцы XIV ст. ... і перапісаны ў пачатку XVI ст. (1511–1517) манахам-русінам, верагодна, у манастыры ў Тураве, у Вялікім Княстве Літоўскім”¹⁵.

Крыніцы XVII ст.

Найбольш раннія дакументы XVII ст. па тэматыцы артыкула датычацца даволі пашыраных у тагачаснай Еўропе планаў арганізацыі новага крыжовага паходу супраць туркаў. Маюцца на ўвазе некаторыя дакументы са “Зборніка арыгіналаў і копій, якія датычацца ордэна хрысціянскай міліцыі, праектаў [паходу] Шарля дэ Ганзага, герцага Неверскага, супраць туркаў і гісторыі гадоў з 1606 да 1620” (Ms. fr. 4703). Захаваныя ў гэтым зборніку лісты канцлера Вялікага княства Літоўскага Льва Сапегі (1607 г.; арк. 11) і Альбрэхта Станіслава Радзівіла (10 жніўня 1615 г.; арк. 49) да Шарля дэ Ганзага сведчаць аб тым, што антытурэцкія планы апошняга былі гарача падтрыманы прадстаўнікамі тагачаснай беларускай эліты.

Падзеяй, якая пакінула даволі значны след у рукапісных зборах НБФ, стала “справа Яна Казіміра”. Яна датычылася Яна Казіміра Вазы, брата караля і вялікага князя Уладзіслава Вазы, кіраўніка прааўстрыйскай партыі ў Рэчы Паспалітай. Гэты прынц (будучы гаспадар Польшчы і ВКЛ) быў арыштаваны ў Францыі ў маі 1638 г., калі ён накіроўваўся ў Іспанію, каб па прапанове Габсбургаў заняць пасаду адмірала Іспаніі і віцэ-караля Партугаліі. Апрача Уладзіслава, які прысвяціў вызваленню брата некалькі лістоў да караля Францыі Людовіка XIII і да галавы Каралеўскай рады кардынала Рышэлье, у вырашэнні гэтай праблемы прынялі таксама актыўны ўдзел і прадстаўнікі Вялікага Княства Літоўскага. Здаецца, найбольш верагоднае тлумачэнне такой актыўнасці трэба шукаць у тым, што, з аднаго боку, двор Уладзіслава Вазы на гэты час ужо даволі доўга знаходзіўся ў Вільні¹⁶; а з другога боку, найбольш уплывовая ў ВКЛ асоба, ваявода віленскі і вялікі гетман Крыштоф Радзівіл, была адначасова і шэфам прафранцускай партыі¹⁷. Як бы яно там не было, але спачатку ролю хадатая за будучага караля і вялікага князя адыграў пляменнік гетмана Багуслаў Радзівіл. Яго ліст да Рышэлье можна знайсці ў Ms. fr. 2757 (арк. 227–

¹⁵ BNF, Ms. sl. 105, f. 1.

¹⁶ Serwanski M. *Francia wobec Polski w dobie wojny trzydziestoletniej (1618–1648)*. Poznań, 1986. S. 176.

¹⁷ Тамсама. С. 175–181.

229) і ў Ms. fr. 16938 (арк. 261–265). Потым у Францыю, у якасці спецыяльнага пасла Рэчы Паспалітай, быў накіраваны рэфэрэндарый Вялікага Княства Літоўскага Крыштоф Корвін-Гасеўскі. У названых вышэй манускрыптах захаваліся матэрыялы гэтай місіі, якая, дарэчы, паспяхова скончылася вызваленнем Яна Казіміра: вяршцельныя лісты Гасеўскага, мандаты, інструкцыі, тэкст прамовы польска-літоўскага пасланніка, якую ён меў у лютым 1640 г. у Сэн-Жэрмен-ан-Лай перад каралём Францыі, знаходзяцца ў Ms. fr. 2757, арк. 235–244; Ms. fr. 16938, арк. 277–292.

Што ж да Багуслава Радзівіла, то яго асабістыя сувязі з Францыяй пакінулі след і ў Ms. fr. 4177. Тут можна адшукаць дакумент пад назвай “Наданне [годнасці] генерал-палкоўніка польскай інфантэрыі і кавалерыі на службе караля [Людовіка XIV] ... князю Радзівілу. Парыж, 14 красавіка 1648 г.”, а таксама “Прывілей на 30 000 ліўраў пансіёна ... князю Радзівілу. 15 красавіка 1648 г.” (арк. 170–171). А яго біяграфія на лацінскай мове пад назвай “Vitae principis domini Boguslai Radzivilii” захавалася ў Ms. fr. 22785 (арк. 81–230).

Пакінула свой след у зборах НБФ і вайна 1655–1660 гг. Рэчы Паспалітай супраць Швецыі і Брандэнбурга, у час якой прадстаўнікі Францыі адыгралі ролю пасрэднікаў паміж варожымі дзяржавамі. У Ms. fr. п. а. 9819 можна адшукаць спіс умоў, якія высунулі шведы для заключэння міру, а таксама адказ палякаў і літвінаў на гэтыя прапановы (арк. 357). Названы дакумент можа быць датаваны 1655 ці 1656 г., і, між іншым, у ім фігуруе артыкул, дзе шведы выказваюць сваю зацікаўленасць у стварэнні асобнай дзяржавы на Падляшшы, на чале якой павінна была ўсталявацца дынастыя Радзівілаў. Адзначу таксама, што ў тым жа манускрыпце ёсць тэкст “Дамовы станаў Літвы з графам дэ ла Гардзі, генеральным скарбнікам Швецыі, ад 18 жніўня 1655 г.” (на лацінскай мове; арк. 188–189, 192–194). Гэтае пагадненне папярэднічала заключэнню вядомага Кейданскага дагавора (20 кастрычніка 1655 г.) паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Каралеўствам Шведскім.

У зборах рукапісаў НБФ захоўваецца таксама выдатная крыніца па гісторыі беларускай мовы. Гэта манускрыпт лацінскай секцыі, які мае назву “Граматыка словенская написана преж Иоанна Ужевича словянина, славной Академии Парижской в теологии студента, в Парижу, року от рождения сына божого 1643” (паралельная назва на лацінскай мове: “Grammatica sclavonica scripta per Joannem Usevicium sclavonum, celeberrimae academiae Parisiensis studiosum theologum. Parisiis, anno a Nativitate Filii Dei 1643”; Ms. lat. 3876). Па меркаваньню лінгвістаў, гэтая праца ўяўляе сабой “першую граматыку мовы беларусаў і ўкраінцаў”¹⁸. “Граматыка” ўрадженца Беларусі Івана Ужэвіча написана на лацінскай мове. Прыклады і табліцы словазмяненняў пададзены кірыліцай. Увогуле, гэты твор мае характар падручніка замежнай мовы.

¹⁸ Мечковская Н. Ранние восточнославянские грамматики. Минск, 1984. С. 47.

У “Зборніку дакументаў, якія датычацца Польшчы і Масковіі (1524–1639)” (Ms. fr. 16938) захавалася даволі шмат матэрыялаў, звязаных з палітыкай Рэчы Паспалітай у адносінах да Маскоўскай дзяржавы, у якую ВКЛ, як бліжэйшы сусед Масковіі, было моцна заангажавана: “Вытрымка з аднаго ліста, пісанага саслоўямі Масковіі да спадароў радных караля Польшчы і вялікага князя Літвы” (французскі пераклад дакумента, які можа быць датаваны 1612–1613 гг. і які датычыцца гісторыі польска-літоўскай інтэрвенцыі 1609–1612 гг. у Масковію, арк. 293–303; той самы тэкст знаходзіцца і ў Ms. fr. 16936, арк. 227–235); “Ліст вялікага князя Масковіі [Міхаіла] да вялікага сеньёра [турэцкага султана Ахмета] з 1613 г.” (французскі пераклад і той самы сюжэт — арк. 325–354); нарыс гісторыі барацьбы паміж Польшчай і Масковіяй за дамінаванне на русінскіх землях з IX да пачатку XVII ст. пад назвай “Causa et progressus belli Polonorum cum Moscovitis breuiter comprehensa” (арк. 185–199); тэкст саюзнага дагавора 1617 г. паміж Уладзіславам, “абраным імператарам Масковіі, з аднаго боку, і Рэспублікай, або Аб’яднаннем Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага” (гаворка тут ідзе пра падрыхтоўку кампаніі 1617–1618 гг. супраць “узурпатара” Міхаіла Раманава; арк. 136–142); тэкст Палянаўскага мірнага дагавора (1634), які зацвердзіў вяртанне Смаленшчыны ў склад ВКЛ; пад гэтым дакументам стаяць подпісы Крыштофа Радзівіла, ваяводы віленскага і вялікага гетмана (“Supremus Lithuaniae Exercitus Praefectus”, згодна з тэрміналогіяй крыніцы), Аляксандра Гасеўскага, ваяводы смаленскага, Марціна Трызны, рэфэрэндарыя Вялікага Княства, і Аляксандра Агінскага, ваяводы троцкага (арк. 177–185).

У рукапісных матэрыялах НБФ знайшлі адлюстраванне і падзеі ўнутранага жыцця ВКЛ, а разам з ім і Беларусі, у XVII ст. У першую чаргу гэта датычыцца дакументаў, якія маюць адносіны да працы сеймаў Рэчы Паспалітай: тэкст прамовы князя Януша Радзівіла на сейме 1613 г. у падтрымку ідэі арганізацыі новага крыжовага паходу супраць туркаў (на лацінскай мове, Ms. fr. 16938, арк. 100–108) і арыгінальны зборнік усіх заключных дакументаў сейма 1653 г., што адбыўся ў Брэсце (“Constitutie y uchwala sejmu walnego koronnego dwuniedzielnego w Brzesciu Litewskim”, на польскай мове, Ms. sl. 31). Па-другое, унутранае жыццё ВКЛ асвятляецца ў ліставанні князя Крыштофа Радзівіла з каралём і вялікім князем Жыгімонтам Вазай і з ваяводам віленскім Львом Сапегай (на польскай мове, Ms. sl. 32, арк. 36–44). Іншы тэкст, звязаны з гісторыяй роду Радзівілаў, захаваны ў Ms. fr. n. a. 7495 (“Заручыны караля Польшчы з Луізаі Шарлотай дэ Радзівіл, 1688 г.”; арк. 91). Нягледзячы на назву, дакумент уяўляе сабой апісанне цырымоніі заручын прынца Якуба Сабескага, сына караля і вялікага князя Яна, з дачкой Багуслава Радзівіла Людвікай Каралінай (дарэчы, гэтыя заручыны так і не завяршыліся шлюбам). А ў Ms. fr. n. a. 9705 можна азнаёміцца з “Генеалагічнымі дакументамі, што былі складзены ў 1699 г. для князёў Радзівілаў” (арк. 66).

Крыніцы XVIII ст.

Сярод матэрыялаў, датаваных гэтым часам, найперш трэба звярнуць увагу на рукапісы, звязаныя з “Кароткім аглядам усеагульнай гісторыі” Клода Дэ-Ліля, сем тамоў якога былі апублікаваны ў 1731 г., пасля смерці аўтара, Антуанам Ланцло. У Дэпартаменце манускрыптаў захаваліся 195 тамоў “папак” Антуана Ланцло, інспектара Каралеўскага каледжа і сябра Акадэміі пісьменства” (Ms. fr. n. a. 9632–9826). Адна з гэтых “папак” (т. 188; Ms. fr. n. a. 9819) змяшчае ў сабе рукапісы двух раздзелаў названай працы: “Кароткі агляд гісторыі Даніі [і Швецыі]” (арк. 96–157) і “Кароткі агляд гісторыі Польшчы” (арк. 208–251, 257–287), а таксама падрыхтоўчыя матэрыялы для гэтых раздзелаў. У “польскай” частцы “Кароткага агляду...” дзе, на самой справе, апісваецца гісторыя ўсіх зямель Рэчы Паспалітай з 500 па 1700 г., можна знайсці нямала звестак і па гісторыі ВКЛ. Увагу французскага гісторыка прыцягнулі, напрыклад, уладанні Міндоўга і Гедыміна (арк. 215), Крэўская унія (арк. 217), княжанні Казіміра, Аляксандра, Жыгімонта Старога і Жыгімонта Аўгуста і іх войны з Масковіяй (арк. 218–221), Лівонская вайна і Люблінская унія (арк. 222–223), войны XVII ст. супраць Маскоўскага Княства (арк. 228–229, 232–235, 267–268), элекцыя прынца Конці як польска-літоўскага гаспадара (арк. 246–251), шлюб Людвікі Караліны Радзівіл з сынам электара брандэнбургскага (арк. 268–269) і інш. Што датычыцца “Кароткага агляду гісторыі Даніі”, то варта адзначыць наяўнасць у ім звестак пра некаторыя падзеі вайны 1654–1667 гг. на тэрыторыі Беларусі (арк. 127–128). Цікаўныя маюць таксама магчымасць азнаёміцца ў гэтай “папцы” з канспектамі размоў аўтара “Кароткага агляду” з вялікім лоўчым ВКЛ графам Дэнгофам у 1700 і 1701 г. (арк. 265, 276–284). Тэмы гэтых размоў былі вельмі разнастайнымі: падзеі 1696–1699 гг. у Рэчы Паспалітай, геаграфія ВКЛ, генеалогія Дэнгофаў, Гедройцаў, Радзівілаў, Сангушкаў, Чартарыйскіх, Збаражскіх і інш. Апрача матэрыялаў пра размовы з графам Дэнгофам, тут можна пабачыць сляды іншых крыніц, з якіх Клод Дэліль (ці Антуан Ланцло?) чэрпаў свае веды пра ВКЛ. Гаворка ідзе пра выпіскі з кнігі Альберта Віюк-Каяловіча “Гісторыя Літвы” (т. 1), якая выйшла ў 1650 г. у Вільні (арк. 262–264, на лацінскай мове), а таксама вытрымкі з нейкіх “мемуараў Бажо” (арк. 266–269), з “Газет [дэ Пары?]” за 1665–1670 гг. (арк. 275, 297–300) і з “Польскіх анекдотаў” (арк. 285–286).

У Дэпартаменце манускрыптаў захоўваецца таксама водгук на кнігу Вальтэра “Гісторыя Карла XII, караля Швецыі”, якая выйшла ў Базелі ў 1731 г. Рукапіс мае назву “Некалькі заўваг пра гісторыю Карла XII, караля Швецыі, напісаную п. Вальтэрам і надрукаваную ў Базелі ў 1731 г.” (Ms. fr. 14639). Гэтыя “Заўвагі” — аўтограф Станіслава Панятоўскага, вядомага палітычнага і ваеннага дзеяча Рэчы Паспалітай, аднаго з бліжэйшых паплечнікаў караля і вялікага князя Станіслава Ляшчынскага, бацькі апошняга гаспадара польска-літоўскай федэрацыі Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Тэкст уяўляе сабой мему-

ары відавочцы, які аспрэчвае дакладнасць апісання Вальтэрам некаторых падзей. Значная частка гэтых успамінаў прысвечана вайне 1700–1721 гг. на тэрыторыі Беларусі. Тут апісваюцца аблога шведскай арміяй расійскіх войскаў у Гродне, пераход гэтай арміі праз Палессе, паленне рускімі шматлікіх населеных пунктаў у басейне Дняпра і інш. (арк. 5–9).

Прыцягвае ўвагу сюжэт пра падзеі вайны 1700–1721 гг. у Беларусі “Справаздача аб лютасях, твораных вялікім князем Масковіі над каталіцкімі святарамі Полацкага кляштара ў Беларусі 11 і 12 ліпеня 1705 г., якая была накіравана да папе п. нунцыем у Польшчы” (Ms. fr. 20141, арк. 218–219). Гэты французскі пераклад “Справаздачы” ўтрымлівае апісанне разні, якую ўчыніў расійскі цар Пётр I ва уніяцкім манастыры ордэна св. Бабылі ў Полацку пасля ўваходу расійскіх войскаў на тэрыторыю Беларусі ў 1705 г. 11 і 12 ліпеня ў гэтым манастыры былі забіты дзевяць святароў, і большасць з іх была замардавана асабіста царом. Сярод забітых былі вікарый Полацкага біскупства Канстанцін Зайкоўскі, ігумен манастыра Якуб Кізікоўскі, сем манахаў, а таксама вялікая колькасць людзей з манастырскай абслугі. Усе гэтыя крываўныя падзеі вельмі падрабязна апісаны ў дакуменце.

Некаторыя звесткі, якія датычацца Беларусі, можна адшукаць у дыпламатычнай карэспандэнцыі французскіх паслоў у Рэчы Паспалітай. У першую чаргу адзначу зборнік пад назвай “Пасольства ў Канстанцінопаль п. маркіза дэ Вільнёў (1728–1741), лісты, атрыманыя ад п. дэ Монці, пасла у Польшчы (1731–1733)” (Ms. fr. 7196). Большасць гэтых лістоў датавана 1733 г. і прысвечана падзеям, звязаным з элекцыяй Станіслава Ляшчынскага як караля польскага і вялікага князя літоўскага. Калі шчыра сказаць, складваецца ўражанне, што жывучы ўвесь час у Польшчы, маркіз дэ Монці вельмі мала цікавіўся справамі ВКЛ. Тым не менш, трэба адзначыць, што у яго лістах 1731–1732 гг. можна знайсці даволі цікавую інфармацыю наконт “літоўскіх” татараў і сувязей гэтай этнічнай меншасці з татарамі Крыма (арк. 6), а таксама французскі пераклад ліста, які быў адрасаваны 9 лютага 1731 г. падскарбіем земскім літоўскім Станіславам Панятоўскім (асоба яго ўжо згадвалася) да крымскага хана (арк. 25–27). У лісце адлюстравалася спроба прафранцузскай партыі, дзе важную ролю граў С. Панятоўскі, забяспечыць падтрымку татараў у выпадку новых выбараў польска-літоўскага манарха. Як вядома, галоўным кандыдатам ад гэтай партыі быў цесць караля Францыі Станіслаў Ляшчынскі.

У лістах 1733 г., прысвечаных, як ужо было сказана, падзеям элекцыі і наступнай навале расійскіх войскаў у мэтах дэтранізацыі Станіслава I, ёсць звесткі пра ўдзел прадстаўнікоў ВКЛ у працы элекцыйнага сейму (арк. 101, 130). Маркіз дэ Монці пісаў пра апазыцыю С. Ляшчынскаму з боку шматлікіх ліцвінскіх магнатаў на чале з гетманам найвышэйшым Міхалам Вішнявецкім і ваяводам навагрудскім Мікалаем Фаўстынам Радзівілам (арк. 345, 367), а таксама пра дзейнасць прастаніславаўскай канфедэрацыі ВКЛ пад кіраўніцтвам

Людвіка Пацея (арк. 414). У яго лістах можна знайсці і інфармацыю пра перамяшчэнні расійскіх войскаў па тэрыторыі Беларусі.

Яшчэ менш згадак пра ВКЛ і Беларусь я здолеў адшукаць у “Ліставанні п. Дзю Перона дэ Кастэра, рэзідэнта Францыі ў Польшчы, з маркізам д’Аржансонам, дэ Пюізьё і дэ Сен-Кантэ, міністрамі замежных справаў (1746–1751)” (т. 1–3; Ms. fr. 10659–10661). Гэты дыпламат меў шырокую сетку інфарматараў у Вялікім Княстве Літоўскім, асабліва ў Віленскім і Троцкім ваяводствах¹⁹. Аднак выкарыстоўваў ён сваіх агентаў амаль выключна у мэтах нагляду за падзеямі, звязанымі з заходняй палітыкай Расіі ці, напрыклад, каб сачыць за перамяшчэннямі расійскіх войскаў па тэрыторыі ВКЛ (у тым ліку і Беларусі) у 1749 г. (Ms. fr. 10660, арк. 8, 10, 15, 19, 29, 32, 33, 46, 47 і інш.). Унутранае жыццё ВКЛ цікавіла яго вельмі мала. Але ўсё ж такі трэба адзначыць, што ў адным са сваіх лістоў да маркіза дэ Пюізьё (датаваным 22 сакавіка 1749 г.) Дзю Перон падае звесткі пра сялянскія хваляванні ў Магілёўскім павеце (Ms. fr. 10660, арк. 4).

Вопіс дакументаў па гісторыі Беларусі, выяўленых у зборы Дэпартамента манускрыптаў НБФ

У якасці абагульнення і падсумавання ўсяго сказанага вышэй, прапаную ўвазе чытача вопіс беларускіх XVI–XVIII стст. Вопіс гэты не прэтэндуе на завершаную паўнату і дэманструе толькі сучасны стан маіх ведаў пра наяўнасць крыніц беларускай гісторыі ў названым сховішчы. Пры гэтым я цалкам упэўнены не толькі ў тым, што новыя знаходкі такога кшталту там магчымы, але і ў тым, што яны абавязкова будуць. Гэта справа толькі часу і сродкаў.

Назвы манускрыптаў і дакументаў падаюцца ў адпаведнасці з арыгіналамі (у двухкосі) або зыходзячы з іх зместу (у выпадках, калі назва адсутнічае ў арыгінале ці не раскрывае зместу дакумента). Затым ідуць аркушы адзінак захавання. Пазначаны мова дакументаў (апрача французскай), іх арыгінальнасць ці капійнасць і даты.

Ms. fr. 2757. “Шматлікія дакументы і мемуары, якія датычацца Германіі і суседніх [з ёй] каралеўстваў і правінцый”. Т. 2.

Арк. 227–229. Ліст Багуслава Радзівіла кардыналу Рышэлье, 1639 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 235. Даверчы ліст пасла Рэчы Паспалітай у Францыі “Крыштофа Корвін-Гасеўскага, ваяводы смаленскага, рэферэндарыя Вялікага Княства Літоўскага”, 1639 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 236–237. Паўнамоцтвы К. Корвін-Гасеўскага для перагавораў з французамі, 1639 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 239–241. Інструкцыя караля і вялікага князя Уладзіслава свайму паслу ў Францыі, 1639 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 242–244. “Прамова Надзвычайнага Пасла Польшчы да караля, якая мела месца ў Сен-Жэрмен-ан-Лай у годзе тысяча шэсцьсот саракавым у месяцы лютым” (лацін. мова, копія).

¹⁹ BNF, Ms. fr. 10660, f. 10–47.

Ms. fr. 3258. “Розныя мемуары з [часоў] праўлення караля Карла IX, пасля смерці караля Польшчы Жыгімонта, наконт элекцыі новага караля, што завяршылася на карысць монсеньёра герцага Д’Анжу, які потым быў Генрыхам Трэцім, каралём Францыі і Польшчы”.

Арк. 10. “Іншыя паўнамоцтвы, [дадзеныя] каралём спадару [біскупу] Валенсійскаму 21 снежня 1572 г.” (копія).

Арк. 10. “Іншыя падобныя паўнамоцтвы, [дадзеныя] каралём 23 снежня 1572 г. Паслу [біскупу] Валенсійскаму”.

Арк. 10–12. “Галоўныя пункты прамовы спадара Валенсійскага, якую ён рабіў на элекцыйным сейме Польшчы ў Варшаве 10 красавіка 1573 г.” (копія).

Арк. 12–13. “Другая прмова, зробленая ў 25 дзень красавіка 1573 г.” (копія).

Арк. 17–19. “Артыкулы, узгодненыя 16 мая 1573 г. з усімі саслоўямі Польшчы з п. п. Валенсійскім, дэ Лілем і дэ Лензакам, пасламі караля Карла IX і Генрыха, герцага Анжуйскага, абранага каралём Польшчы, наконт праланоў, якія названыя паслы зрабілі ад імя сваіх гаспадароў” (арыгінал).

Арк. 19–25. “Дэкларацыя аб некаторых артыкулах, прынятых у Камені каля Варшавы 20 мая 1573 г., пасля элекцыі караля Польшчы, толькі часткай [прадстаўнікоў] Каралеўства, якія потым кароль зацвердзіў ў Парыжы ў гэтым жа годзе” (арыгінал).

Арк. 29–33. “Інструкцыі паслам, накіраваным да вельмі хрысціянскага караля Францыі і да святлейшага Генрыха, абранага караля Польшчы” ад Рэчы Паспалітай, 1573 г. (арыгінал перакладу).

Арк. 34, 37, 38. “Кароткі пераказ дэкларацыі, якую Іх Вялікасці абвясцілі ў Парыжы 10 верасня 1573 г. наконт артыкулаў, узгодненых іх пасламі з саслоўямі Польшчы” (арыгінал).

Ms. fr. 3259. Зборнік лістоў, арыгінальных дакументаў і копіяў.

Арк. 38–41. “Спіс салдат, як верхнікаў, так і пешых, якія ўтрымліваюцца каля межаў Сілезіі, Венгрыі і княства Кракаўскага і Літоўскага” (XVI ст., лацін. мова, арыгінал).

Арк. 71, 72. “Рэгістр маэнткаў, якія не маюць ніякай важнасці і карысці для я. в., але могуць задаволіць усіх старостаў Літвы” (XVI ст., італ. мова, арыгінал).

Ms. fr. 3274. Зборнік лістоў, арыгінальных дакументаў і копіяў.

Арк. 1–5. “Прадпісанні пасольства станаў Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага да святлейшых паноў: пана Карла IX, з ласкі Божай вельмі хрысціянскага, Францыі і пана Генрыха, абранага каралём Польшчы”, 22.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 15–18. Заключны акт элекцыйнага сейма, 20.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 58. “Спадчынная і закладзеная маёмасць [манарха] ў Вялікім Княстве Літоўскім і ў Падляшшы” (XVI ст., лацін. мова, арыгінал).

Арк. 59–64. “Абяцаны прыбытак скарбу караля і вялікага князя літоўскага з уладанняў і сталовых гаспадарскіх маэнткаў, які можна атрымаць за кароткі час” (XVI ст., лацін. мова, арыгінал).

Арк. 65. “Справаздача пра страты і выдаткі, панесеныя ў час міжцарства ў Вялікім Княстве Літоўскім” (XVI ст., лацін. мова, арыгінал).

Арк. 70. Рэскрыпт вялікага князя Жыгімонта Аўгуста пра ўсталаванне падаткаў на соль у Вялікім Княстве Літоўскім, кастр. 1571 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 85–87. “Пасольства сената Каралеўства Польскага да сената Вялікага Княства Літоўскага”, май 1572 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 87–89. “Пастановы, якія былі прыняты ў горадзе Кнышыне і абвешчаны на элекцыйным сейме пад Люблінам 13 кастрычніка”, 24.08.1572 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 89. Даверчы ліст паслоў Літвы, накіраваных у Польшчу, 06.12.1572 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 89, 90. “Адказ Вялікага Княства Літоўскага пасольству ўсіх саслоўяў і сената Каралеўства Польскага”, 7.12.1572 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 90 91. Вяршыцельны ліст паслоў Літвы, накіраваных у Польшчу, 5.01.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 91, 92. “Пасольства саслоўяў Літвы да станаў Кароны”, 3.01.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 92–94. “Адказ польскага Сената літоўскаму пасольству”, 30.01.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 94. Ліст Сената Польшчы літоўскай Радзе, 29.01.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 94, 95. Ліст старосты жмудскага Яна Хадкевіча Сенату Польшчы, 9.01.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 96, 99. Ліставанне Георгія Апелькавіча, слуцкага князя, з Сенатам Польшчы, снежань 1572 – студзень 1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 96, 97. Ліставанне Стэфана Збарэжскага, троцкага ваяводы, з Сенатам Польшчы, студзень 1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 98. “Ліст Сената Літвы Сенату Польшчы”, 11.04.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 98, 99. “Пасольства Сената Вялікага Княства Літоўскага да Сената Польшчы”, 1.04.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 99. “Ліст саслоўяў Каралеўства Польскага сенатарам ВКЛ”, 7.04.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 100. “Сеймавая пастанова”, 19.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 101, 102. “Пастанова аб элекцыі”, 20.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 102. Мемуары літоўскага пасла Міхала Гарабурды аб сваёй місіі ў Масковію, 1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 103. “Маёмасць, адчужаная ў Вялікім Княстве Літоўскім незадоўга да смерці святлейшага памерлага караля” (XVI ст., лацін. мова, арыгінал).

Арк. 130, 131. Паўнамоцтвы паслоў Рэчы Паспалітай, накіраваных у Францыю, 22.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Ms. fr. 3397. Зборнік лістоў, арыгінальных дакументаў і копіяў.

Арк. 22, 23. “Разлік таго, колькі каштуе перакідка чатырох тысяч жаўнераў з Ля Рашэлі ў Польшчу па мору” (XVI ст., арыгінал [?]).

Ms. fr. 3743. Зборнік копіяў дакументаў.

Арк. 75–80. Гл.: Ms. fr. 2757, арк. 223–226.

Ms. fr. 4177. “Зборнік дэпеш, напісаных ці падпісаных Мішэлем Ле Тэлье, дзяржаўным сакратаром”. [Т.] X.

Арк. 170. “Годнасць генерал-палкоўніка польскай інфантэрыі і кавалерыі на службе караля”, нададзена Людовікам XIV кн. Радзівілу, 14.04.1648 г. (копія).

Арк. 171. “Прывілей на 30 000 ліўраў пансіёну”, дараваны Людовікам XIV кн. Радзівілу, 15.04.1648 г. (копія).

Ms. fr. 4703. Зборнік арыгінальных дакументаў і копіяў, якія датычацца ордэна хрысціянскай міліцыі, праектаў Шарля дэ Ганзага, герцага Неверскага, супраць туркаў, гісторыі гадоў з 1606 да 1620-га.

Арк. 11, 12. Ліст Льва Сапегі, вялікага канцлера літоўскага, да Шарля дэ Ганзага, герцага Неверскага, жнівень 1607 г. (лацін. мова, арыгінал).

Арк. 49. Ліст Альбрэхта Станіслава Радзівіла, князя Алыцкага, Шарлю дэ Ганзага, герцагу Неверскаму, 10.08.1615 г. (італ. мова, арыгінал).

Ms. fr. 4735. Зборнік арыгінальных дакументаў і копій, якія датычацца гісторыі Францыі 1569–1588 гг. [Т.] 2.

Арк. 122, 123. Ліст “Ёхана дэ Красоскі” да Кацярыны Медзічы, 20.04.1573 г. (італ. мова, копія).

Арк. 142–147. “Французскі пераклад прамовы, якую быццам гаварыў п. Валенсійскі да сабраных палякаў”, 1573 г. (арыгінал перакладу).

Арк. 237, 238. “Пераклад ліста саслоўяў Літвы” каралю Карлу ІХ, 1.10.1573 г. (арыгінал перакладу).

Арк. 239, 240. “Копія дэкрэта саслоўяў, сабраных у Вільні 21 лістапада 1573 г., арыгінал накіраваны каралю Польшчы” (лацін. мова).

Арк. 243–245. Лісты Базена каралю Карлу ІХ і каралеве Кацярыне Медзічы, 10.11.1573 г. (арыгіналы).

Арк. 247–253. Прамова, верагодна сказаная Базенам у Вільні да з’яднаных саслоўяў ВКЛ, 1573 г. (арыгінал перакладу).

Ms. fr. 5145. “Рознае, што датычыцца Рыма, з 1535 па 1537 г., і Польшчы, з 1572 па 1574 г.”. Копіі.

Арк. 141–269. Гл.: Ms. fr. 3258, арк. 1–95.

Арк. 270–291. Гл.: Ms. fr. 3274, арк. 1–18.

Ms. fr. 5806. “Зборнік розных дэпеш, якія датычацца абрання Генрыха дэ Валуа на трон Польшчы і яго вяртання ў Францыю”.

Арк. 15–19. Рэляцыя аб працы падрыхтоўчага сейма ў студзені 1573 г. (копія).

Арк. 37–39. Ліст Яна Красоцкага, накіраванага ў Літву, каралеве Кацярыне Медзічы, 12.11.1572 г. (італ. мова, копія).

Арк. 51, 52. Рэляцыя з элекцыйнага сейма ў Варшаве, 11.04.1573 г. (копія).

Арк. 69, 70. Ліст Генрыха дэ Валуа Яну Збароўскаму, каманданту лагера ў Лівоніі, 1573 г. (лацін. мова, копія).

Ms. fr. 6557. Зборнік гістарычных дакументаў XVII ст.

Арк. 103–115. “Мірны дагавор паміж каралём Польшчы і вялікім князем Маскоўскім, заключаны ў 1634 г.” (копія).

Ms. fr. 7196. Пасольства ў Канстанцінопаль п. маркіза дэ Вільнёў (1728–1741). [Т.] 2. Лісты, атрыманыя ад п. дэ Монці, пасла ў Рэчы Паспалітай (1731–1733). Арыгіналы.

Ms. fr. 10660. “Ліставанне п. Дзю Перона дэ Кастэра, рэзідэнта Францыі у Польшчы з п. Д’Аржансонам, міністрам замежных спраў (1746–1747), п. маркізам дэ Поізьё, міністрам замежных спраў (1747–1751), п. маркізам дэ Сен-Кантэ, міністрам замежных спраў, 1751 г.”. [Т.] 2. 1749–1751 гг. (арыгіналы, чарнавікі).

Ms. fr. 10702. Зборнік лістоў, адрасаваных абатам Бетанскім і графам Браніцкім п. Дзюрану, міністру Францыі, і п. Жэро (1758–1760 і 1763). Арыгіналы.

Ms. fr. 14639. “Некалькі заўваг па гісторыі [праўлення] Карла XII, караля Швецыі, напісанай п. Вальтэрам і надрукаванай ў Базелі у 1731 г.” Станіслава Панятоўскага (XVIII ст., арыгінал).

Ms. fr. 15967. Дакументы, якія датычацца Польшчы, Расіі, Швецыі і Даніі, у асноўным — зносін гэтых дзяржаў з Францыяй (1567–1660).

Арк. 485–500. Дакументы, якія датычацца зняволення ў Сізероне прынца Казіміра, брата караля Польшчы, 1639 г. (копіі).

Арк. 580–585. “Прычыны і ход Маскоўскіх войн” (XVII ст., арыгінал).

Ms. fr. 16936. Зборнік дакументаў, якія датычацца Рэчы Паспалітай: элекцыя і праўленне Генрыха дэ Валуа (1573–1574); дыпламатычныя зносіны з іншымі дзяржавамі (1609–1674).

Арк. 32, 33. Вытрымкі з актаў канцылярыі караля і вялікага князя, XVI ст. (італ. мова, арыгінал).

Арк. 35. “Спадчынная і закладзеная маёмасць у Вялікім Княстве Літоўскім і ў Падляшшы”, XVI ст. (лацін. мова, копія).

Арк. 36, 37. “Абвінавачанні некаторых асобаў [у атрыманні] даходаў з лясоў, як у Вялікім Княстве Літоўскім, так і ў Лівоніі, з вялікімі выдаткамі і стратамі для скарбу Яго Каралеўскай Міласці”, XVI ст. (лацін. мова, арыгінал).

Арк. 56–72. Рэляцыя кардыналу Озіюсу аб элекцыі Генрыха дэ Валуа, быццэ паслоў Рэчы Паспалітай у Францыі і падарожжы Генрыха ў Польшчу, XVI ст. (чарнавік [?]).

Арк. 84–87. Заключныя акты элекцыйнага сейма, 16–20.05.1573 г. (лацін. мова, копіі).

Арк. 91–96. Паўнамоцтвы і інструкцыі для паслоў Рэчы Паспалітай, накіраваных у Францыю, 22.05.1573 г. (лацін. мова, копіі).

Арк. 103–114, 149–153, 171–177. Акты караля Францыі Карла IX і Генрыха, герцага Анжуйскага, якія зацвярджаюць пагадненні, заключаныя іх пасламі са станамі Рэчы Паспалітай, 10.09.1573 г. (лацін. мова, копіі).

Арк. 154–156. “Паўнамоцтвы, дадзеныя каралём Карлам IX біскупу Валенсійскаму, прапановаўцаў усялякую дапамогу палякам у выпадку, калі яны абяруць яго брата каралём”, 1573 г. (копія).

Арк. 157–170. “Дагавор аб саюзе і вечнай канфедэрацыі, заключаны ўпаўнаважанымі караля Карла IX і герцага Анжуйскага з паслоўямі Каралеўства Польскага з нагоды элекцыі названага герцага Анжуйскага каралём Польшчы 16 мая 1573 г. і зацверджаная каралём Карлам IX 10 верасня 1573 г.” (лацін. мова, копія).

Арк. 178–182. “Акт элекцыі пана герцага Анжуйскага каралём Польшчы”, 13.09.1573 г.

Арк. 227–235. “Вытрымка з аднаго ліста, ад імя саслоўяў Масковіі да спадароў радных караля Польскага і вялікага князя літоўскага і перакладзенага з польскай у 1609 г.” (дата недакладная, бо ліст не мог быць датаваны раней за 1612 г., копія).

Ms. fr. 16937. “Мемуары пра шматлікія рэчы, якія датычацца Польшчы, [складзеныя], каб служыць асвеце караля, што накіроўваецца ў гэтую краіну. 1574”. Арыгінал.

Арк. 1–3. “Парадак і пасады сенатараў Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага” (лацін. мова).

Арк. 4. “Памятка пра пасады і месцы паслоў земскіх як з Польшчы, так і з Літвы, якія звычайна прыбываюць на сеймы”.

Арк. 5–9. “Падрабязная справаздача каралю, як рэпрэзентаваць яму розныя асноўныя палажэнні, што дапамогуць па справядлівасці вырашаць справы ў яго каралеўстве”.

Арк. 30–52, 58–70. Розныя справаздачы, якія датычацца сродкаў “павелічэння прыбыткаў караля”.

Арк. 53–57. “Справаздача п. Аляксандра Гваньіні, старосты віцебскага”.

Арк. 71–76. “Справаздача, зробленая [разам] з Якубам Ляскоўскім, люстратарам Я. К. М. у зямлі Жмудскай і на прылеглай тэрыторыі Літвы”.

Арк. 77, 78. “Справаздача, зробленая [разам] з Саўлаам з Венецыі, яўрээм”.

Арк. 79, 80. “Іншая справаздача, зробленая [разам] з названым Саўлаам”.

Ms. fr. 16938. “Зборнік дакументаў, якія датычацца Польшчы і Масковіі (1524–1639)”. Копіі.

Арк. 24–71. Гл.: Ms. fr. 16936, арк. 149–186.

Арк. 100–108. “Прамова князя [Януша] Радзівіла на асамблеі саслоўяў Польшчы”, 1613 г. (лацін. мова).

Арк. 136–142. “Дагавор 1617 г. перад Пасхаю, учынены паміж прынцам Уладзіславам, каралевічам, або сынам меншым караля Жыгімонта, гаспадара Польскага, караля Шведскага, абраным імператарам Масковіі, з аднаго боку, і Рэспублікай, ці Аб’яднаннем Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага” (лацін. мова).

Арк. 157–176. Гл.: Ms. fr. 16936, арк. 244–248, 258–273.

Арк. 177–185. “Мірны дагавор паміж каралём Польскім і вялікім князем Маскоўскім. 13 чэрвеня 1634 г.” (лацін. мова).

Арк. 185–199. “Кароткі выклад прычын і ходу войн паміж палякамі і маскавітамі, прадстаўлены імператару для інфармацыі” (XVII ст., лацін. мова).

Арк. 238–292. Гл.: Ms. fr. 2757, арк. 207–244.

Арк. 293–303. Гл.: Ms. fr. 16936, арк. 227–235.

Арк. 325–354. “Ліст вялікага князя маскоўскага да вялікага сеньёра 1613 г.”, з апісаннем падзей 1605–1612 гг. у Масковіі і ролі Рэчы Паспалітай у гэтых падзеях.

Ms. fr. 20141. “Зборнік дакументаў пра Польшчу (1424–1705)”. Копіі і друкі.

Арк. 23–30, 33–38, 113–115, 123–129. “Генрыкавы артыкулы” і “Пакт канвента”, 1573 г. (лацін. і пол. мовы).

Арк. 59–89. Дзве прамовы Жана дэ Манлюка на элекцыйным сейме, 10–25.04.1573 г. (лацін. мова, друк.).

Арк. 121–123. “Пастанова аб элекцыі”, 20.05.1573 г. (лацін. мова).

Арк. 218, 219. “Рэляцыя аб лютасцях, учыненых вялікім князем Маскоўскім над каталіцкімі святарамі Полацкага кляштара ў Беларусі 11 і 12 ліпеня 1705 г., накіраваная папе п. нунцыем у Польшчы”.

Ms. fr. 20162. Зборнік дакументаў па гісторыі Францыі, якія паходзяць ад братаў Сент-Март. [Т.] 7.

Арк. 149–164. Выпіскі, якія датычацца казакаў, Польшчы, Масковіі і Літвы.

Ms. fr. 22785. Калекцыя абата Данжо пра становішча Францыі ў часы Людовіка XIV. [Т.] 193.

Арк. 81–230. “Жыццё пана князя Багуслава Радзівіла” (лацін. мова).

Ms. fr. n. a. 7488. Калекцыя “мемуараў” пра літургіі ўсходніх цэркваў і дакументаў, якія датычацца дыпламатычных і рэлігійных спраў у другой палове праўлення Людовіка XIV, сабраная абатам Эўсебам Рэнадо. [Т.] 40. Выпіскі з дзеш французскіх паслоў пры Рымскім двары і іншыя дыпламатычныя дакументы (1594–1616), пісаныя рукою Эўсеба Рэнадо.

Арк. 91. Заручыны караля Польшчы з Луізаі Шарлотай Радзівіл, 1688 г.

- Ms. fr. n. a. 9705. "Папка Антуана Ланцло". [Т.] 74. Генеалагічныя дакументы.
Арк. 66. "Генеалагічныя дакументы, складзеныя ў 1699 г. для князей Радзівілаў" (копія).
- Ms. fr. n. a. 9819. "Калекцыя Ланцло". [Т.] 188.
Арк. 39–43. "Інтарэсы маскавіта ў Літве і Лівоніі" (XVII ст., арыгінал [?]).
Арк. 188, 189, 192–194. "Дагавор саслоўяў Літвы з графам дэ ла Гардзі, галоўным скарбнікам Швецыі, 18 жніўня 1655 г." (лацін. мова, копія).
Арк. 208–251, 257–287. "Кароткі нарыс гісторыі Польшчы" (XVIII ст., арыгінал).
Арк. 297–301. "Пра Польшчу" (XVIII ст., выпіскі).
Арк. 357. "Прапановы шведаў палякам" (1655 [?], італ. мова, арыгінал [?]).
- Ms. lat. 3876. "Славянская граматыка, напісаная Іванам Ужэвічам, студэнтам тэалогіі славугай Акадэміі Парыжскай. Парыж, год ад нараджэння Богага 1643" (лацін. мова, арыгінал).
- Ms. sl. 7. "Розмова = Беседа". Русінска-рускі размоўнік (XVII-XVIII ст., арыгінал).
- Ms. sl. 30. Зборнік копій па гісторыі міжцарства 1572–1573 гг. у Рэчы Паспалітай.
Арк. 2–33. Дакументы на польскай мове, лацінскія пераклады якіх гл.:
Ms. fr. 3274, арк. 85–99.
Арк. 170–172. "Мемуар" Міхала Гарабурды, пасла ВКЛ у Масковіі, пра сваю місію, снежань 1572 – люты 1573 г. (пол. мова).
Арк. 175–186. Заклучныя дакументы элекцыйнага сейма, 10–20.05.1573 г. (пол. і лацін. мовы).
- Ms. sl. 31. "Канстытуцыі і ўхвала вальнага кароннага двухтыднёвага сейма ў Брэсце Літоўскім. Года Богага MDCLIII [1653], дня 24 сакавіка адпраўленага" (пол. мова, арыгінал).
- Ms. sl. 32. Зборнік копій лістоў і прамоў на польскай мове (XVII ст.).
Арк. 36–44. Ліставанне Крыштофа Радзівіла, літоўскага гетмана, з каралём і вялікім князем Жыгімонтам Вазай і Львом Сапегай, віленскім ваяводам, 14.08.1620–03.12.1625 г.
- Ms. sl. 105. "Творы св. Дзянісія Арэапагіта з каментарыямі св. Максіма, перакладзеныя на стараславянскую мову ... і перапісаныя ў пачатку XVI стагоддзя (1511–1517) манахам-русінам, верагодна, у манастыры ў Тураве ў Вялікім Княстве Літоўскім".